

Martina Mineva, Assist. Prof. PhD
Persistence of everyday categorizations against renewal through induction
martina_mineva@uni-plovdiv.bg
DOI: 10.69085/kairos20257006

Мартина Минева¹

УСТОЙЧИВОСТ НА ВСЕКИДНЕВНИТЕ КАТЕГОРИЗАЦИИ СРЕЩУ ОБНОВЯВАНЕ ЧРЕЗ ИНДУКЦИЯ²

Keywords: induction, everyday quantification, language games, life trajectories, "Maritsa East"

Abstract: The text explores the issue of the persistence of everyday categorizations of citizens from the "Maritsa East" coal basin region during the period 2024–2025, based on interviews conducted within the project "*Future Trapped in a Carbon Past*", DUECOS, PU. Based on my conceptual connecting of Harvey Sacks' concept of "protection against induction" and Lyotard's interpretation of legitimation within language games as a method (a problematic inspired by late Wittgenstein), the argument is made that in a number of utterances stabilized social categories can be identified, which, as stable categorizations, are linked to legitimating strategies that block the potential for a praxeological inductive refutation, and, consequently, for the renewal of social experience. The study traces how specific linguistic constructions – especially quantifications through "everyone", "no one", "always" – operate analogously to Sacks's *anti-modifier modifiers* which legitimize praxeological boundaries of categorical, and thereby social, immutability. Based on an analysis of fragments from the interviews, a typology of strategies is proposed: some oriented toward maintaining the persistence of categorical explanations, and others toward inductive practices, related to rethinking, specifying, personalizing, and proposing new life trajectories. In this context, "de-paralyzing possibilities" are conceived as discursive transitions that activate the potential for biographical transformation and the unfolding of alternative regimes of legitimation.

В настоящия текст имам за *цел* да изследвам два проблема. Първият е този за устойчивостта на всекидневни категоризации, която се възпроизвежда и легитимира в речевите практики на граждани от региона на възлищния басейн „Марица-изток“ в периода 2024–2025 г. въз основа на интервюта³, проведени в рамките на научноизследователския проект „Бъдеще в капана на въглеродното минало“, ДУЕКОС, ПУ. Вторият е този за обновяванията на всекидневните категоризации чрез индукция по отношение също на проведените интервюта. Във фокуса на изследването са езикови конструкции, които фиксират устойчиви възприятия, втвърдяват нагласи и поставят граници на мислимото по отношение на жизнените траектории и техните потенциали. Категоризации от типа „Няма кой да ни помогне. Ние сме едни мирни, как

¹ Катедра „Философия“, Философско-исторически факултет, Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“, ул. „Цар Асен“ 24, 4000 Пловдив.

² Текстът е разработен в рамките на научноизследователски проект на тема „Бъдеще в капана на въглеродното минало“, финансиран от Европейския съюз – Next Generation EU, чрез Националния план за възстановяване и устойчивост на Република България, проект ДУЕКОС BG-RRP-2.004-0001-C01.

³ Всички цитирани по-долу примери за изказвания и категоризации от всекидневни практики (без примерите, които принадлежат на цитираните автори и са ясно отбелязани като техни) са взети от проект „Бъдеще в капана на въглеродното минало“ (2024-6), аудио архив „Бъдеще в капана на въглеродното минало“ с интервюта на жители от региона „Марица-изток“, проведени в периода 2024–2025 г. Източник: Електронен архив на Философско-историческия факултет, ПУ „Паисий Хилендарски“, Пловдив.

да кажа, душици“ или „Винаги го е имало“ (за замърсяването) не функционират само като изрази на мнение, а като практически стратегии за легитимация на непроменимост. Те не позволяват да се появят речеви конструкции, които конкретизират индивидуалния алтернативен опит, които въвеждат изключения или предлагат нови наративи. Така те възпрепятстват прехода към нови режими на легитимация и към перспективи, в които бъдещето може да бъде мислено различно.

Изхождайки от концепцията на Харви Сакс⁴ за „имунизираност срещу индукция“⁵ на категориални обяснения, обвързвам проблема за устойчивостта с този, който е вдъхновен от работите на късния Витгенщайн – този за езикови игри на легитимация⁶, но интерпретирани в духа на Жан-Франсоа Лиотар и постмодерната критика на метаразказите. Макар Сакс и Лиотар да принадлежат към различни теоретични традиции – Анализ на разговорите и постмодерна философия – в настоящия текст се очертава аналитична среща между тях чрез влиянието на късния Витгенщайн. И Сакс, и Лиотар мислят езиковото действие не като отражение на стабилни структури, а като процес, подчинен на практически правила, които се генерират вътре в езиковата игра. Сакс показва как социалните категории се използват и преподават в разговорите, подобно на Витгенщайновите езикови игри, при които правилата не са фиксирани, а се генерират, поддържат и трансформират в хода на езиковата употреба. Лиотар поставя силен акцент върху проблема за легитимацията и показва, че устойчивостта на границите на езиковите игри не е окончателно установена, а представлява временен резултат от стратегически речеви действия, чрез които се легитимират граници на дадена социална практика. Тъкмо този ходов потенциал на речта (възможност за промяна чрез речеви действия) позволява преосмисляне на очевидностите в духа на анализа на Сакс за изрази, „имунизирани срещу индукция“. Всичко това осигурява рамка за концептуално сближаване между тях: чрез анализа на езикови конструкции, които легитимират социална устойчивост и се противопоставят на възможността за промяна или опровержение чрез практикологическа индукция. Трябва да забележим, че индукцията в такъв контекст не се разбира като класическа логическа процедура, а като практикологическа стратегия за обновяване на социални и категориални рамки чрез езикови действия. Тя се реализира чрез контрапримери, конкретизация, персонализация и проекция на нови траектории, които разклащат устойчиви очевидности и активират потенциал за биографична

⁴ Харви Сакс (1935–1975) е американски социолог, основоположник на теорията за Анализ на разговорите. Работата му се фокусира върху изследване на всекидневните речеви практики и на т.нар. „апарат за категоризиране на членство“, като акцентира върху социално организирани правила, които управляват езиковото взаимодействие. Подробно изследване на неговата теория у нас е представено от Кольо Коев в книгата *Етнометодология и логика на всекидневното разбиране* (2017) (Коев, 2017).

⁵ В настоящия текст следвам българския превод на Коев на израза на Сакс „protected against induction“ като „имунизирани срещу индукция“, отнасящ се до категориалните обяснения (Коев, 2017: 155; ср. Sacks, 1995: 180).

⁶ Ср. Mineva, 2021.

трансформация и социална мобилизация. Тъкмо в такъв контекст на преден план излиза и проблемът за *квантификацията не като строга логическа операция, а като практикологически проблем, имащ отношение към съвсем конкретна практическа легитимационна стратегия, функционираща в пределите на езиково организираната социална практика*. Така квантификациите, към които се обръща и самият Сакс, тук ще мислим като част от езикови игри на легитимация. Чрез тази аналитична рамка проследявам как ежедневното експлицитно или имплицитно използване на квантификации чрез изрази като „никой“, „всеки“, „винаги“ и други блокира шансове за идентифициране на нови възможности и биографични траектории. Устойчивостта на дадена категоризация не е просто мисловна инерция, а е свързана с практикологически легитимиращи се отново и отново нейни граници чрез квантификации и изрази, функциониращи аналогично на т. нар. от Сакс „антимодифициращи модификатори“ (Sacks, 1995: 45).

На тази концептуална основа предлагам *хипотезата*, че проблемът за легитимацията на устойчиви граници на всекидневни категоризации има директни последици за социалната динамика, достъпа до алтернативи и способността за проектиране на бъдеще. В интервюта, проведени в региона „Марица-изток“, се наблюдават както възпроизвеждащи се стратегии на изживяване на непроменимост, така и индуктивни практики, чрез които се постига преосмисляне и трансформация. В този контекст това, което можем да обозначим като „депарализираща възможност“, се проявява не просто като даден социален ресурс, а като резултат от речеви преобръщания – езикови актове, които дестабилизируют очевидното и отварят практиките към нови легитимационни езикови ходове. Изследователските *задачи* включват: да се идентифицират езикови структури, функциониращи като „имунизирани срещу индукция“ категориални обяснения; да се анализира тяхната роля в легитимацията на социална непроменимост и изключване; да се въведе и проследи напрежението между два типа речеви практики – от една страна, такива, възпроизвеждащи устойчивост, и от друга, индуктивни практики на обновяване; да се предложи скица на теоретичен модел за активиране на „ходовия потенциал“ на речевите игри в ситуации на социална уязвимост.

1. Теоретична рамка: Анализ на разговорите и легитимационните стратегии

В лекция 8 от пролетта на 1966 г., озаглавена „*Ние*“ *Категориално обвързани дейности*, Сакс коментира изказването „Жените са капризни“ като обикновено неопровержимо чрез друго изказване, което „съдържа име на лице и му противоречи, т.е. не-капризен, когато това лице е член на категорията.“ (Sacks, 1995: 336; ср. Коев, 2017: 155, бел. 142). Тези претендиращи за опровержение изказвания, той нарича „модификатори“. Така в примера, който

дава, като такъв модификатор ще функционира изказване като: „Да, но Мери е изключение, защото...“ (Sacks, 1995: 336). А когато в отговор на този модификатор се предложи изказване от типа: „Жените са си жени“, то за Сакс в апарата за категоризиране на членство, те не функционират като тавтологии, които не казват нищо смислено, а като „антимодифициращи модификатори“ (anti-modifier modifiers) (пак там: 45). Чрез този пример става видим общият принцип на функциониране на един от елементите от апарата за категоризиране на членство, с който Сакс се занимава. В неговия анализ обаче, дори и да присъства, не се експлицира достатъчно отчетливо ключово важната връзка между проблемите за устойчивостта на гореспоменатите изрази и всекидневната квантификация (експлицитната или имплицитна употреба на думи като *всички*, *никой*, *нито един* и др.; както виждаме, в „жените“ имплицитно се предполага *всички*).

В други свои лекции Сакс все пак предлага интерпретация на някои квантори. Може да се каже обаче, че тя се ограничава от интересите на неговия анализ на *методи за категоризиране на членство (МКЧ)*. Казано с други думи, той се заема с нея само доколкото тя му позволява да подчертае, например, че „всеки“ в „На всеки му се налага да лъже“ или „никой“ в „Нямам никой, към когото да се обърна“ като нагласа на хората, склонни към самоубийство, се употребява по следния начин – „каквито и единични индивиди да обхваща „всеки“ (everyone), то трябва да е истинно за всеки от тях“ (Sacks, 1995: 550). В подобни употреби на „всеки“ или на „всички“, както правилно забелязва Коев, кванторът има не толкова „сумираща“, колкото „категориална“ функция, т.е. отнася се за определен категориален кръг, кръг на релевантност, при който, „тук несъмнено всекидневната логика преинтерпретира категориално иначе сумиращото „всеки““ (Коев, 2016: 153, ср. Коев, 2017: 201). Ето защо надали ще е пресилено да се каже, че начинът, по който Сакс интерпретира всекидневното квантифициране, не е пряко обвързано с неговите легитимационни ефекти т.е. с анализа на проблема за т.нар. устойчивост, стабилизираност на категоризациите, при която, можем да добавим от гледна точка на настоящия текст – границите на дадена категоризация престават да са залог, когато тя е овсекидневна, т.е. те се мислят като устойчиви и непроменими.

Ето защо може да се заключи от една страна, че чрез примера на Сакс можем да насочим вниманието си към проблема за устойчивостта на дадена категоризация. Това е ясно забележимо чрез обсъждането на т.н. „модификатори“ и ответните им – „антимодифициращи модификатори“. Тъкмо последните се оказват индикатори за проблема за устойчивостта на т.нар. изрази или категории, „имунизирани срещу индукция“. Харви Сакс въвежда понятието, за да покаже как функционират всички категории, които имат такава характеристика – че към тях са обвързани множество дейности. И специфичната им характеристика е, че са безразлични към

изключенията, те са устойчиви в такъв смисъл, че в „самата логика е заложено, че съществуват изключения, и те просто не променят онова, което знаеш. Знаеш, че тази категория има определени свойства, знаеш, че има изключения, но те не те карат да промениш знанието си. [...] всички тези категории и нещата, които се знаят за тях, са „имунизирани срещу индукция“ (Sacks, 1995: 180). Един от примерите му е, че, когато дадено поведение е асоциирано с определена социална категория (на девиантните например), наличието на индивидуални отклонения – „първият негър, който срещаш и не прави X“ – се разглежда просто като изключение, без то да променя общото функциониране и устойчивост на категоризацията. Според Сакс, това познание е „защитено от индукция“, т.е. не е податливо на промяна чрез нови наблюдения (пак там).

Саксовото очертаване на устойчивост чрез категоризации повдига по-дълбок проблем: как тази устойчивост се поражда и удържа в практическата логика, т.е. как е мислим проблемът отвъд рамките на Саксовата теория за Анализ на разговорите и концепцията за категоризиране на членство. В настоящия текст решението, което предлагам, е тя да се мисли като част от по-широк проблем – този за легитимацията на граници на практиките в жизнените траектории, при който всекидневната квантификация се явява легитимационна стратегия с роля в практикологическото стабилизиране на всекидневни понятия и категоризации. В такъв теоретичен контекст, при който преосмисляме обхвата на Саксовите „имунизирани срещу индукция“ категориални обяснения и поставяме въпроса за техния генезис, се изисква да се обърнем към проблема за тяхната легитимация⁷. Това теоретично предизвикателство предполага не просто аргументиране на връзката между квантификацията и легитимацията, т.е. да аргументираме квантификацията като всекидневна легитимационна стратегия, но и – като мотив в настоящия текст – да бъде поставен проблемът за установяването на граници на дадена жизнена траектория, който е наблюдаем особено отчетливо при проследяването на различни изказвания в проведените в рамките на проекта интервюта. Всичко това ни отвежда при Жан-Франсоа Лиотар и неговия анализ на легитимационните функции на метаразказите и процеса на тяхната делегитимация в работата му „Постмодерната ситуация“ (1979) (Lyotard, 1996). В своята интерпретация той използва като метод Витгенщайновата концепция за „езикови игри“ от „Философски изследвания“ (Wittgenstein, 1988). По този начин дава възможност да забележим първо това, че, обсъждайки речевата дейност във всекидневието като притежаваща т.нар. „ходов“ потенциал, Лиотаровите анализи подчертават като същностен проблема за легитимацията във всекидневните практики. Второ, те ни насочват към проблема за границите

⁷ Сходна стратегия предлагам и другаде, но по отношение на проблема за легитимацията и квантификацията в дискурси на омразата (ср. Mineva, 2018b: 51).

на дадени езикови игри и тяхната устойчивост в практиката. Ето защо можем да кажем, че в езиковите игри всеки участник, от една страна, е изложен на ходове, но и сам на свой ред прави ходове, които могат да са успешни или неуспешни. Също така има възможност да се предприеме нов ход, който да е неочакван. Виждаме, че Лиотар, вдъхновен от Витгенщайн, се фокусира върху понятието за „езикова игра“, трансформирайки го в метод за провеждане на своето изследване, а един от централните методологически въпроси е как да бъдат мислени същностно имплицитните (а с това самото и ендегенни⁸) правила на езиковите игри като носител на устойчивост на техните граници. Търсенето на отговор ни отвежда към обосноваването на метода. Лиотар извежда два принципа, на които се основава този метод. Първият гласи, че „да говориш, означава да се бориш, и то в смисъла „да играеш, и че речевите актове се подчиняват на една обща агонистика“, а вторият, който не бива да се прикрива от идеята за речевата агонистика, е, че „поддаващата се на наблюдение социална връзка е съставена от речеви ходове“ (Lyotard, 1996: 51). Ключовият по отношение на проблема за устойчивостта на границите на езиковите игри Лиотаров извод е, че: *в самата речева дейност е наличен „ходов“ потенциал, който макар и да бива ограничаван от дадена институция, то границата на дадена игра не може да бъде окончателно установена, дори и формално* и добавя: „По-скоро самата тя е временен резултат и залог за стратегиите на речевата дейност, прилагани в институцията и извън нея“ (пак там: 61). Когато границите престанат да бъдат „залог“ в играта, самите те се стабилизират. Тъкмо този извод пряко се отнася до проблема за устойчивостта на категоризациите, тъй като тя бива много често генерирана от нещо същностно за всекидневните практики. И за да го дефинираме, можем да го кажем по лиотаровски: това е *да не се забелязва*,

⁸ Ендегенни тук се употребява в смисъла на генерирани в самата практика, както е при етнометодолози като Джеф Колтър, който говори за „ендегенна логика на практиката“ (ср. Coulter, 1991). В своя текст „Логика: етнометодология и логика на езика“ той твърди, че традиционното изследване на езика с формалнологически средства е характерно за такъв вид изследвания, в които има стремеж да се запази целостта на някоя система от значения на даден изследовател, вместо да се насочи вниманието към наблюдението на значенията в изследваната група. Именно последните се генерират от практически въввлечените чрез техните действия, които обуславят и функционират чрез т. нар. от него *ендегенна логика*. Самата проблематика на ендегенната практическа логика е свързана с процес, който се разгръща през ХХ в. и се обозначава общо като праксеологически обрат в логиката. Той се характеризира с едно преобръщане на логическите интереси към вътрешните, ендегенни логики на практиките, за които е характерно постоянното възникване и отмиране на критерии за правилност и логичност. Това предполага преориентиране на теоретическия интерес по отношение на логиката от строго кодифицирани, вътрешно непротиворечиви системи, от математизирани системи, които са универсално валидни, към практиките и проблемите, свързани с техните ендегенни логики. Като предшественици на този обрат са мислени както Хайдегер в „Битие и време“, или Остин в „Как с думи се вършат неща“, така и Витгенщайн във „Философски изследвания“, а като негови инициатори – автори като Бурдийо, който поставя проблематиката на практическата логика в контекста на своята рефлексивна социология, и етнометодолозите, които в заниманията си с редица проблеми, се оказват в полето на тъкмо тази проблематика, вж. Dejanov, 2001; 2008. Повече за етнометодологията и логиката на всекидневното разбиране виж отново едноименното изследване на Коев (Коев, 2017).

че границата на дадена игра, нейната устойчивост, е временен резултат, не е окончателно установена, дори и да ни се привижда като такава в практиката и самата логика на практиките да ни застава да я удържаме като такава, т.е. да пренебрегваме т.нар. ходов потенциал на самата игра. Това е ключово наблюдение, особено ако се опитаме да отидем отвъд Лиотаровия контекст на обсъждане на проблема за недоверието в метаразказите и ситуацията след модерността през 1979 година, и да мислим интересувания ни проблем за устойчивостта на всекидневните категоризации, тяхното възпроизвеждане и легитимация в речевите практики. Също така и как тази устойчивост може да бъде преодолявана чрез езикови ходове, които дестабилизируют фиксираните категоризации и активират алтернативни легитимационни режими. Това е аналогично до голяма степен на онова, което социоаналитиците наричат самонаследяване⁹. Тук това търсене на „депарализиращи възможности“ е с акцент върху търсенето на начини за преобразуване на биографичната траектория. Лиотар ни дава немалко възможности да очертаем подходящия фон на заниманията си с този проблем, акцентирайки от една страна върху връзката между езиковите игри (метод) и границите като проблем на философията (предмет), а от друга – върху проблема за легитимацията във всекидневието. Би могло да се каже, че един от шансовете за подобно удържане може да се открие в това, което другаде съм обозначила като *езикови игри на легитимация*, а като техен частен случай – езиковите игри на именуване (ср. Mineva, 2021).

Анализът дотук показва, че границата на дадена игра е временен резултат, не е окончателно установена, дори и за практически въввличения, макар и да се привижда като такава (ср. имунизираниостта срещу индукция на Саксовите категориални обяснения). Това е свързано и с проблема за експлицитни или имплицитни квантификации, тъй като самият въввличен в практиката най-често е поставен в позиция да удържа легитимационната стратегия, да удържа устойчивостта на границите на играта като легитимирани всекидневни очевидности, т.е. да пренебрегва т.нар. *същностен ходов потенциал в практиката*. Така можем да достигнем до обобщението, че *фиксирането на устойчивостта на категоризации, може да се мисли като легитимационна стратегия, съдържаща в себе си имплицитен и/или експлицитен пласт на квантификации, които изискват теоретично внимание и анализ*. Един такъв анализ, ориентиран към експлициране на квантифициращите функции на определителния член, на имплицитното функциониране на категоризациите като устойчиви или на квантификациите, отново имплицитно функциониращи в различни очевидности на мисленето, отварят възможност

⁹ Повече за проблематиката на небурдийовистката „социоанализа на самонаследяването“ вж. напр. Deуанов, Sabeva, Petkov 2013; ср. Deуанов, 2015. Голяма част от последните изследвания в това поле са представени в тематичния брой на списание *Хетеродоксия*, 1-2/ 2020.

за гъвкаво теоретично обсъждане на проблема за легитимацията на граници на дадена езикова игра.

На този теоретичен фон се очертава ключово наблюдение, че думи като *всички/нито един, някой/никой, винаги/никога, навсякъде/никъде* функционират като имплицитни или експлицитни практикологически индикатори за легитимиране на устойчив характер на т.нар. „изрази, имунизирани срещу индукция“ при Сакс (ср. Mineva, 2018a: 227). Ако проблемът се мисли дори по-широко, вероятно ще е свързан и с легитимиране на устойчивия характер на това, което можем да обозначим по-общо като „практики, имунизирани срещу индукция“, имайки предвид и възможностите да се мисли квантификацията като легитимационна стратегия и чрез анализите на проблема за т.нар. рефлексивност като телесна диспозиция¹⁰. Тази теза може да се допълни като се каже също, че *този техен устойчив характер се дължи на легитимирането на една вечност, която е само привидно времеустойчива, а всъщност е времеуестойчива* в смисъла, в който автори като Деянов обосновават т.нар. времеуестойчива вечност по отношение на същностните характеристики на логиката на практиката, преобръщайки дефиницията на вечността като спрял образ на времето от Платоновия *Тимей* (ср. Деянов, 2013: 540–541). И ако продължим разгръщането на този интерпретативен подход, който е нелиотаров, несаксов и невитгенщайнов, макар и вдъхновен от всеки от тях, можем да кажем, че: *тъкмо удържането на времеуестойчивост на едно „всички“ или „нито един“, „никой“, „винаги“ или „никога“, „навсякъде“ или „никъде“ може да се интерпретира като имплицитен или експлицитен легитимационен ход в езикова игра, в която дадения практикологически квантор функционира като условие за невъзможност за идентифициране на алтернативни форми на артикулация, идентичност, за промяна на дадена жизнена траектория.*

2. Теоретичният апарат в среща с всекидневния език. Към типологизация на практиките чрез примери: устойчивост vs. индукция.

Констатациите от досегашния теоретичен анализ очертават структурата на езиковите механизми, чрез които могат да се удържат граници на дадени социални практики. С имплицитни или експлицитни квантификации чрез *всички* или *нито един, някой, винаги* или *никога, навсякъде* или *никъде* не просто се указва логически дадена устойчивост на категориални граници, а се легитимира много често самата невъзможност за намиране на социален смисъл в ситуации на интензивни трансформации и уязвимост. Именно тази рамка –

¹⁰ Проблемът за тези „практики имунизирани срещу индукция“ биха могли да се мислят и в корелация с проблема за рефлексивността като телесна диспозиция – проблем, тематизиран от Милена Ташева, която го определя както като „конститутивна черта“ на „научния хабитус“, така и „като същностна черта на практически действащия извън научното поле агент“ (Tasheva, 2018: 135).

езиковата практика като стратегия за удържане на устойчивост – става централна в прелома към емпиричното изследване. Проектът „Бъдеще в капана на въглеродното минало“ предоставя терен за наблюдение на начина, по който подобни езикови конструкции се проявяват в речевите практики на жители в региона „Марица-изток“, където социалната и икономическа несигурност извеждат на преден план форми на категоризации, които се оказват устойчиви към индуктивно обновяване. Показателно е наличието на „имунитет срещу индукция“ – при устойчиви изказвания, които не се повлияват от контрапримери или алтернативни перспективи, а се удържат като непроменими очевидности. В този смисъл, изследването се стреми да локализира тези изказвания не просто като репрезентации на възприятия, а като речеви *техники за стабилизация на практики*, които в случаите на подобна уязвимост предизвикват затваряне на идентификация на възможности за различни жизнени проекти. Тази легитимационна функция е особено отчетлива при фиксирането на категоризации, което се превръща в адаптивен механизъм за справяне с кризисни ситуации. Изрази като „Няма кой да ни помогне. Ние сме едни мирни, как да кажа, душици...“ или „Винаги го е имало“ (за замърсяването) не просто изразяват отчаяние, а конституират режими на изживяване на устойчивост, които обаче възпрепятстват отварянето на алтернативни възможности. По този начин, квантификацията играе роля в стабилизирането на категоризации, но и в затрудняването на изхода от социално утвърдени в практиката рамки. Именно в тази рамка – където езикът не просто репрезентира, а структурира социална устойчивост – се отваря възможността за типологизиране на речевите практики в региона „Марица-изток“.

В един експериментален аналитичен ход можем да очертаем две противоположни логики на артикулация: едната възпроизвеждаща устойчивост и стабилизираща, другата – индуктивна и преобразуваща. Тази двойственост не просто маркира различни позиции на говорещите, но и идентифицира ред в самото дискурсивно поле. **Възпроизвеждащите устойчивост практики** са свързани с употребата на имплицитни или експлицитни квантификации чрез думи като *всички* или *нито един, никой, винаги* или *никога, навсякъде* или *никъде*. Те затварят хоризонта на възможното и имунизират съществуващите категориални граници срещу всякакъв опит за индуктивно обновяване. **Индуктивните практики на обновяване** са свързани с конкретизиране, персонализиране и въвеждане на нови наративи, които отварят пространство за критическа трансформация на тези граници. Те активират „ходовия потенциал“ на езиковите игри, разклащат фиксираните категории и отварят биографичните траектории към възможности за преосмисляне и действие. В този смисъл типологизацията очертава не просто две групи изказвания, а два типа „играчи“ в един и същи дискурсивен процес. Първите – чрез квантификации и „антимодифициращи модификатори“ –

утвърждават носещото белезите на познатост, близост, нормалност, всекидневност като единствено възможно и блокират всякакви опити за критика или преобръщане на съществуващите граници. Тяхната сила се крие в изживяването на устойчивост, което обаче лишава от възможности за идентификация на перспективи за биографични промени, с което се маркира и опасението от идентификация с маргинализирани позиции. Вторите предлагат методологичен и практичен път за отключване на социалната динамика и генериране на „депарализиращи възможности“, без ограничения от непознатост, далечност, всекидневност. Така „играчите“ с индуктивни практики мобилизират конкретни действия и нови наративи – от граждански мониторинг на въздуха и образователни инициативи до социално предприемачество и алтернативни поминъци. Те не само оспорват устойчивите категории, но и демонстрират „ходовия потенциал“ на езиковите игри, чрез който речта се превръща в инструмент за легитимация на нови жизнени траектории.

За прилагане на така изведената типология в анализа на емпиричните данни е необходимо да се дефинират ясни критерии за разпознаване на двата полюса – устойчивост и индукция – във всеки отделен изказ. Първо, устойчивите категоризации се идентифицират чрез горепосочената имплицитна или експлицитна употреба на квантификации чрез *всички* или *ниито един, никой, винаги* или *никога, навсякъде* или *никъде*. Техният индекс на устойчивост се потвърждава, когато подобни изказвания остават непроменени в хода на разговора, въпреки контрапримери и опити за опровержение. Второ, индуктивните езикови ходове се идентифицират чрез наличие на: конкретизиращи думи, функциониращи аналогично на Саксовите модификатори като претендиращи за пробив на устойчивостта чрез въвеждане на изключения (да речем чрез: „ние“, „някои вече...“, „нашият опит показва“); езикови структури, въвеждащи алтернатива (като: „опитахме да...“, „може да се направи така...“, „виждаме, че...“); и пряко позоваване на действия или проекти (като: „измерихме си въздуха“, „организирахме работилница“, „създадохме социално предприятие“). Идентифицирането на тези данни следва да отчита не само семантиката на изказа, но и неговата функция в дискурса: дали утвърждава демонстративно устойчивостта на категоризацията или предизвиква индуктивно обновяване.

На фона на теоретичната рамка, очертаваща устойчивостта на категоризациите, Таблица 1 по-долу демонстрира как специфични речевни конструкции функционират аналогично на „антимодифициращи модификатори“, стабилизиращи очевидности от всекидневните практики, изследвани чрез проведените интервюта. Речевите избори в тази таблица не представят устойчивостта като мнение, а като практическо действие – действие на удържане на категориални граници, без допускане на обновявания.

**Таблица 1. Възпроизвеждащи устойчивост речеви практики от региона
„Марица-изток“ 2024–2025**

Цитат	Контекст	Механизъм	Тип категоризация	Ефект върху действието	Аналитичен коментар
„Няма кой да ни помогне. Ние сме едни мирни, как да кажа, душици ...“ Имплицитно „ никой “	Споделяне на усещане за липса на подкрепа	Утвърждаване на колективна уязвимост, самомаргинализация и безпомощност	Самоопределение като безпомощна общност	Делегитимира активност и търсене на подкрепа; легитимира пасивната принадлежност и зависимостта от външна сила	Стабилизира и нормализира отказа от действие, като превръща липсата на подкрепа в приемлива част от колективната идентичност
„Винаги го е имало“ (за замърсяването)	Обяснение за екологичен проблем	Утвърждаване на темпорална неизменност, нормализация	Регионален проблем, превърнат в постоянна черта	Делегитимира намеса и търсене на отговорност; легитимира приемането на проблема като неизменен факт	Стабилизира усещане за безвремие, утвърждавайки представата за непроменимост като естествена
„[Всички] те не желаят това... удобно им е“	Референция към поведението на работниците относно въпроса за промяна	Утвърждаване на консенсус, обобщение	Обобщена групова идентичност	Делегитимира алтернативни визии и преход; легитимира удобството като разпозната всеобща ценност	Стабилизира съпротивата срещу промяна като естествена, пренебрегвайки индивидуални различия
„Ама то никога няма да е същото...“	Реакция към идея за промяна	Утвърждаване на несравнимост, отказ от алтернатива	Носталгична нормализация на миналото като автентично – категоризира настоящето чрез ретроспективна оценка, която блокира промяната в бъдеще	Делегитимира трансформационния импулс; легитимира старото като автентично, новото като рисково	Стабилизира промяната като загуба, а не като възможност

Таблица 2 по-долу представя речеви практики, които нарушават фиксираните рамки и активират легитимация чрез конкретизация, персонализация и проекция на нови траектории. В духа на Лиотаровата интерпретация на езиковите игри, съдържащи ходов потенциал, тези изказвания демонстрират отказ от устойчиво фиксирани очевидности, като въвеждат наративни пробиви, контрапримери и алтернативи. Те формулират нови легитимационни режими чрез езика – например чрез инициативни действия („принудихме се да си купим станция“) или образователни стратегии („може да го образуваме...“, „учим децата да бъдат активни“), в които индукцията функционира като практикологическа стратегия на обновяване на границите на дадена категоризация или практика, заявява способност за биографично обновяване и социална мобилизация. Всяко от изброените изказвания е езиково свидетелство за възможност: за нов

начин на принадлежност, за нова ос на легитимация, за преход от статичност към действие, от невъзможност към възможност.

Таблица 2. Индуктивни практики на обновяване в речевите практики от региона „Марица-изток“ 2024–2025

Цитат	Контекст	Механизъм	Тип категоризация	Ефект върху действието	Аналитичен коментар
„Принудихме се да си купим станция, която измерва качеството на въздуха...“	Гражданска реакция на екологичен проблем	Утвърждаване чрез самоинициатива, технологична мобилизация	Група като активен познавателен субект	Активира автономна намеса; легитимира знанието като инструмент за въздействие	Трансформация на пасивността в компетентност; нарушава режимите на институционален контрол
„Може да го образуваме супер много, така че да се занимава с технологии, изкуствен интелект...“	Предложение за преориентация и образователна инвестиция	Утвърждаване на визионерска проекция, на бъдещ потенциал	Индивид като носител на икономическа стойност	Отключва трансформационни траектории; легитимира знанието като социална инвестиция	Предлага стратегия за преход от индустриална идентичност към технологично обновяване
„Да ги насочваме, да ги учим на нещо ето както сега за засаждането на дръвчетата.“; „да вземем проби от реката, да измерим какви са съотношенията на вещества“	Разказ за образователни екологични практики	Утвърждаване на междупоколенчески обрат, педагогическа мобилизация	Новото поколение като агент на промяна	Цели прекъсване на наследствените модели на примирение; легитимира образоваността, критическото мислене и инициативността като алтернативна норма	Прекъсва възпроизводството на устойчивост на категоризациите от миналото; активира „ходов потенциал“, чрез който новото поколение може да се легитимира като действащ агент в екологичния и социалния контекст
„Младото население не мисли така [както старото]“	Разграничаване от мнозинството	Утвърждаване на дискурсивна алтернатива	Хетерогенност на нагласите	Подкопава колективна категоричност; легитимира алтернативни перспективи за бъдещето	Отваря дискурсивно поле за съмнение, позволява речеви практики отвъд доминиращата устойчивост на категоризации
„Не всеки път всичко е вирус, нали?“	Осмисляне на здравна ситуация	Утвърждаване на скептичен прочит, критическа интерпретация	Индивид като наблюдаващ и разбиращ	Отказва пасивно приемане; легитимира критичното мислене като отварящо потенциал за алтернативни категоризации	Делегитимира изпадане в медицински фатализъм, открива нова епистемологична позиция

Таблица 3. Сравнителен анализ: Дискурсивни режими в интервютата от „Марица-изток“ по-долу очертава аналитичното напрежение между два речеви режима,

функциониращи в условия на социална уязвимост. Възпроизвеждащите устойчивост практики стабилизират категориалната рамка чрез езикови конструкции, които утвърждават непроменимостта – било чрез квантификации, било чрез „антимодифициращи модификатори“. Те изграждат дискурсивна плътност, в която бъдещето е мислимо единствено като продължение на настоящето или миналото. Индуктивните практики, напротив, демонстрират „ходовия потенциал“ на езиковите игри, като формулират алтернативни легитимации, разклащащи режимите на очевидност; чрез тях бъдещето се оказва възможно да не бъде непременно мислено чрез границите, зададени от миналото.

Таблица 3. Сравнителен анализ: Дискурсивни режими в интервюта от „Марица-изток“ 2024-2025

Параметър	Възпроизвеждащи устойчивост практики	Индуктивни практики на обновяване
<i>Доминиращ тон</i>	Смирение, безпомощност, нормализация на застой	Осъзнатост, инициативност, желание за трансформация
<i>Доминиращ дискурсивен механизъм</i>	Квантификации, обобщения, употреба на изрази с функции, аналогични на Саксовите „антимодифициращи модификатори“	Персонализация, конкретни действия, употреба на изрази с функции, аналогични на Саксовите „модификатори“
<i>Доминиращ тип категоризация</i>	Затворена, колективна, неподатлива на изключения	Отворена, индивидуализирана, възприемчива към нови перспективи
<i>Доминиращ ефект върху действието</i>	Потиска действие; легитимира фатализъм и примирение	Активира мобилизация; легитимира знанието, инициативността и критическото мислене
<i>Доминираща визия за бъдещето</i>	Статична, фокусирана в миналото	Проактивна, насочена към обновяване и бъдеще
<i>Доминираща визия за биографичен потенциал</i>	Блокира се биографичната динамика чрез приемане на застой заради сигурност от познатото	Отварят се възможности за биографична промяна и нови социални инвестиции

Някои интервюта съдържат преходни речеви стратегии, при които е възможно да се проследи движение от възпроизвеждащи устойчивост практики към такива на обновяване чрез индукция. Така е в изказването „...да започне да се отърсва от тежката индустрия и да започне да създава стойност. Ние нямаме никакъв друг ресурс там, освен възлища и най-логичното е да ползваме човешкия ресурс. Какво може да правим с тоя човешки ресурс? Може да го образуваме супер много, така че той да може да се занимава с технологии, изкуствен интелект и всички тия модерни теми, така че да може да създава някаква висока стойност към цялата икономика.“. Това изказване директно предлага изместване от зависимостта от традиционната възгледобивна индустрия (която е наричана „тежка индустрия“ и е обект на дебати за затваряне) към инвестиции в образованието и високите технологии. В него присъства и критика към настоящето, и предложение за структурна промяна, което маркира възможен преход.

В обобщение ще подчертая отново, че тази експериментална типология не цели изчерпване, а картографиране на аналитично полезни различия, които могат да служат като инструмент за проследяване на дискурсивната динамика в условията на уязвимост и преход. Чрез нея се разкрива как езикът не просто отразява социалната практика, а я конструира, легитимира и – в определени условия – има потенциал да я трансформира. Изведените типове речеви практики и тяхната функция в рамките на социално уязвими контексти демонстрират не само дискурсивните механизми на устойчивост и индукция, но и очертават методологически път за тяхното анализиране. В основата на този подход стои преосмислянето на езика като конститутивна среда, в която се артикулират, стабилизират и (понякога) трансформират социални идентичности и траектории.

3. Проблемът за „депарализиращите възможности“

На фона на проблема за устойчивостта на всекидневни категоризации, изследването идентифицира конкретни речеви и социални практики, които нарушават фиксираните рамки и предпоставят възможност за промяна – т.нар. „депарализиращи възможности“. Тези възможности в настоящия анализ се мислят като практики на индуктивно извеждане, чрез които се конструират нови идентификации, умения, места, начини на изразяване и житейски проекти, алтернативни на доминиращите категоризации. Те често възникват в рамките на граждански инициативи, местни иновации, педагогически стратегии или индивидуални актове на критично дистанциране от възпроизвеждащите устойчивост практики. Във фрагментите от интервютата, анализирани по-горе, се наблюдават случаи, в които езикови ходове – като конкретизиране, персонализиране, предлагане на нови наративи – предизвикват трансформация на границите на самите категоризации. Граждани, които инсталират собствени станции за измерване на замърсяването, учители, разработващи STEM инициативи, местни лидери, предлагащи визии за устойчиви индустрии и културно предприемачество – всички те демонстрират алтернативен легитимационен режим, в който е възможно биографично обновяване чрез отклонение от всекидневното „винаги“ „никой“, „никога“ и т.н. Този потенциал се разгръща в напрежението между езиковите игри на устойчивост и тези на промяна. Именно когато дадена категория престане да функционира като „очевидна“, а бъде поставена под въпрос чрез нови речеви конструкции, възниква възможността за критическа трансформация. Така индукцията не е просто процес на въвеждане на нови данни, а практическо преобръщане на езикови стратегии, което отваря пространство за разгръщане на алтернативни социални сценарии и преодоляване на парализата.

„Депарализиращите възможности“ не възникват в рамките на предварително зададена логическа система, а се проявяват много често непредзададено, като резултат от разколебаването на границите на езиковите игри. Това означава, че новите възможности не се извеждат от стабилни правила, а се формират чрез срещи с конкретни практики, преживявания и контрапримери, които поставят под въпрос доминиращите квантификационни конструкции. Например, изказването „никой не вярва, че може да има промяна“ може да се дестабилизира от речеви акт, който показва конкретен пример на промяна – това би могло да се окаже индуктивен пробив. Именно в това напрежение – между общото и частното – могат да се раждат и алтернативни разширения на практиките. Така „депарализиращата възможност“ е не просто плод на случайна поява, но и ефект на нарушаване на категориалната устойчивост чрез преживяно и артикулирано изключение, което предизвиква необходимостта от преосмисляне на съществуващите рамки. Анализът показва, че устойчивостта на категоризациите, легитимирана чрез квантификационни стратегии, играе важна роля в конструирането на устойчивост на дадена социална практика. В същото време, разбирането на тези езикови конструкции като „временни резултати“ от институционализирани речеви ходове отваря възможност за аналитично проследяване на точките на прекъсване, в които се появява шанс за ново легитимиране. Така методът, предложен в настоящото изследване, не цели единствено описателност, а трансформативна аналитика – инструмент за идентифициране на условията, при които устойчивите категории се превръщат от очевидности в обекти на критическо проблематизиране.

4. Аналитичната чувствителност в действие: бележки по приложение на подхода

Понятийният апарат, въввлечен в това изследване, предлага продуктивна рамка за анализ и на други интервюта, при условие че се подходи с нужната методологическа чувствителност. Имам предвид това, че работата с тази рамка не предполага механично търсене на квантифициращи изрази (особено при положение, че те могат да функционират и имплицитно), а внимателно следене на контекстуална поява на устойчивост или обновяване чрез индукция. При анализа на нови интервюта е важно да се внимава за това дали изразите от типа „никой“, „винаги“, „всички“ функционират като „антимодифициращи модификатори“ или се преосмислят индуктивно чрез конкретизация. Рамката ни дава възможност да локализираме речеви напрежения, в които устойчиви категории започват да се разколебават, и откроява дискурсивните условия, при които се активира потенциал за биографична трансформация. Именно тук аналитичният инструмент не е просто набор от понятия, а тактика за проследяване на движенията между социална инерция и практическо обновяване. Наред с това, когато се

прилага разработената понятийна рамка към нови интервюта, особено в контексти на социална уязвимост, аналитичната чувствителност трябва да обхване не само семантиката на изказванията, но и тяхната прагматична функция – какво правят тези изрази в социалната ситуация, не само какво казват. Това означава, че анализът е със специфичен фокус: той не търси истинността или неистинността на казаното, а неговата способност да структурира *достъп до* или *отказ от* алтернатива. Работата с тази рамка предполага също, че изследователят не е просто интерпретатор на съдържание, а наблюдател на динамика, в която легитимационни ходове и речеви конструкции действат като верига – понякога за стабилизация, понякога за отваряне на възможности.

5. Заключение

Предложената експериментална типология проследи напрежението между практиките, които възпроизвеждат устойчивост, и индуктивните практики на обновяване – не като просто противопоставяне, а като динамика, в която се откроява ролята на езиковите ходове за формиране на граници на мислимост. Идентификацията на „ходовия потенциал“ на езиковите игри разкри допълнителни измерения: тя позволи да се проследят „депарализиращите възможности“, възникващи чрез речеви ходове и подлежащи на аналитично описание. Експериментално приложената методология даде не само възможност за описание на социалната уязвимост, но и аналитична база за концептуализиране на стратегии за нейното преодоляване чрез критическа работа върху езиковите форми на квантификация и легитимация. Така изследването откри не само механизмите на практиките, които възпроизвеждат устойчивост, но и индуктивните практики на обновяване, маркиращи начини за отваряне на възможности за трансформация.

Литература:

- Coulter, J. (1991). Logic: ethnomethodology and the logic of language. In: G. Button (Ed.). *Ethnomethodology and the Human Sciences*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Deyanov, D. (2001). *Uvod v logikata i metodologiyata na humanitarnite nauki (humanitaristikata sled smartta na човека)*. Plovdiv: UI Paisiy Hilendariski. [Деянов, Д. (2001). *Увод в логиката и методологията на хуманитарните науки (хуманитаристиката след смъртта на човека)*. Пловдив: УИ Паисий Хилендарски].
- Deyanov, D. (2008). Heidegger i Bourdieu: predpredikatnost i prakticheska logika. V: *Sotsiologicheski problemi*, 1–2, 18–39. [Деянов, Д. (2008). Хайдегер и Бурдийо: предпредикатност и практическа логика. В: *Социологически проблеми*, 1–2, 18–39].

- Deyanov, D. (2013). Singularna tochka i vremeneustoychiva vechnost. V: sast. Deyanov, D., Sabeva, S. i dr. 2013. *Chuzhdenetsat i vsekidnevieto. Sbornik, posveten na 60-godishninata na Kolyo Koev*. Sofia: Izdatelstvo na NBU. [Деянов, Д. (2013). Сингуларна точка и времеустойчива вечност. В: съст. Деянов, Д., Събева, С. и др. 2013. *Чужденецът и всекидневието. Сборник, посветен на 60-годишнината на Кольо Коев*. София: Издателство на НБУ].
- Deyanov, D. (2015). Sotsioanalizata i filosofskoto problematizirane na komunizma: samonasledyavaneto. V: *Sotsiologicheski problemi*, 1–2, 7–35. [Деянов, Д. (2015). Социоанализата и философското проблематизиране на комунизма: самонаследяването. В: *Социологически проблеми*, 1–2, 7–35].
- Deyanov, D., Sabeva, S., Petkov, T. (2013). The Psychopatology of Everyday Life as a Problem before Socioanalysis. In: Stoyanov, D. (ed.) *Psychopathology: Theory, Perspectives and Future Approaches*. New York: Nova Science Publishers.
- Koev, K. (2016). Lazhata kato regulator na vsekidnevnoto razbirane. V: *Sotsiologicheski problemi*, 1–2, 261–274. [Коев, К. (2016). Лъжата като регулатор на всекидневното разбиране. В: *Социологически проблеми*, 1–2, 261–274].
- Koev, K. (2017). *Etnometodologiya i logika na vsekidnevnoto razbirane*. Sofia: NBU. [Коев, К. (2017). *Етнометодология и логика на всекидневното разбиране*. София: НБУ].
- Lyotard, J.-Fr. (1996). *Postmodernata situatsiya*. Sofia: Nauka i izkustvo. [Лиотар, Ж.-Ф. (1996). *Постмодерната ситуация*. София: Наука и изкуство].
- Mineva, M. (2018a). Logicheski formi na induktsiyata i dannite na sotsioanalizata. V: *Sotsiologicheski problemi*, 1, 219–233. [Минева, М. (2018а). Логически форми на индукцията и данните на социоанализата. В: *Социологически проблеми*, 1, 219–233].
- Mineva, M. (2018b). Legitimatsiya i kvantifikatsiya v diskursi na omrazata. V: sast. Penkova, S. 2018. *Ezikat na omrazata – heytarskiyat diskurs i otnoshenieto kam „Drugiya“*, Plovdiv: STUDIO 18, 44–68. [Минева, М. (2018b). Легитимация и квантификация в дискурси на омразата. В: съст. Пенкова, С. 2018. *Езикът на омразата – хейтърският дискурс и отношението към „Другия“*, Пловдив: СТУДИО 18, 44–68].
- Mineva, M. (2021). Ludwig Wittgenstein: problematiziraneto na filosofiyata. Sofia: Heterodoksiya. [Минева, М. (2021). *Лудвиг Витгенщайн: проблематизирането на философията*. София: Хетеродоксия].
- Proekt „Badeshte v kapana na vaglerodnoto minalo“. (2025). *Audio arhiv „Badeshte v kapana na vaglerodnoto minalo“ s intervyuta na zhiteli v region "Maritsa-iztok" 2024-2025*. V: Elektronen arhiv na Filosofsko-istoricheski fakultet, PU, Plovdiv. [Проект „Бъдеще в капана на въглеродното минало“. (2025). *Аудио архив „Бъдеще в капана на въглеродното минало“*

- с интервюта на жители в регион "Марица-изток" 2024-2025. В: Електронен архив на Философско-исторически факултет, ПУ, Пловдив].
- Sacks, H. (1995). *Lectures of Conversation*. Oxford: Blackwell.
- Tasheva, M. (2018). Problemat za refleksivnostta: granitsata mezhdu etnometodologiyata i sotsioanalizata. V: *Sotsiologicheski problemi*, 1, 135–160. [Ташева, М. (2018). Проблемът за рефлексивността: границата между етнometодологията и социoанализата. В: *Социологически проблеми*, 1, 135–160].
- Wittgenstein, L. (1988). Filosofski izsledvaniya. V: Wittgenstein, L. *Izbrani sacheniya*. Sofia: Nauka i izkustvo. [Витгенщайн, Л. (1988). Философски изследвания. В: Витгенщайн, Л. *Избрани съчинения*. София: Наука и изкуство].